

ПРИНЦИП СВОБОДИ ПРАЦІ І СВОБОДИ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

У центрі уваги науки трудового права як одне з найбільш важливих соціально-економічних прав людини перебуває право на працю. Право на працю є безумовним правом людини, що не може бути безпідставно обмежене. Воно є одним з базових та пріоритетних прав, та, за поширеною теорією, належить до другого покоління прав людини. Особливого значення право на працю набуває в якості умови здійснення інших соціально-економічних, а інколи навіть особистих прав.

Представники різних галузей науки визначають поняття «праця» по-різному. Юридична енциклопедія визначає працю як цілеспрямовану діяльність людини, що потребує фізичної або розумової енергії та орієнтована на створення матеріальних і духовних цінностей. Вона була і залишається важливим фактором формування і розвитку людини [1, с. 57]. Економічна наука поняття праці визначає як єдине соціальне джерело життєвих благ, які здатні потреби людини задовольнити; діяльність людини, спрямована на створення життєвих благ, надання послуг тощо [2, с. 39-40]. Філософи під поняттям «праця» розуміють різні форми взаємодії людини та природи.

Свобода праці включає в себе право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку кожен вільно обирає або на яку вільно погоджується (ст. 43 Конституції України). Іншими словами, до змісту конституційного принципу свободи праці включені положення, які слід розуміти наступним чином: людина має виключну можливість розпоряджатися своїми здібностями відносно праці, обирати вид та форму діяльності. Закріплення свободи праці автоматично накладає заборону на примусову працю, крім випадків прямо передбачених чинним законодавством.

На думку В.В. Жернакова, «єдиним диктатором, який може примусити до праці, не питаючи власника робочої сили хочеться тому працювати, щоб жити, чи ні – є потреби, аж до злиднів» [3, с. 35].

Вбачається, що у XXI столітті свобода праці, яка включає право на працю, не може бути зведена до категорії, яка залежить від закріплення чи не закріплення її в нормативно-правовому акті. Свобода праці походить від природного стану людини, яка народжується вільною і повинна залишатися вільною протягом усього життя. Не залишається сумніву, що свобода праці має розглядатися як один з найголовніших та найцінніших правових принципів, що пронизує не лише законодавство окремих країн, а є фундаментальним правовим принципом, визнаним усіма державами світу та міжнародними спільнотами.

Принцип свободи праці прямо чи опосередковано проявляється в усіх нормах трудового права. Іншими словами, принцип свободи праці нерозривно пов'язаний з принципом свободи договору. Оскільки трудове право відокремилася свого часу від цивільного права, свобода договору, в першу чергу, є принципом цивільного права, хоча сама ідея свободи є базисною для всього права та правових вчень.

Історично свобода договору як особливий вираз автономії індивіда пов'язана з так званою теорією автономії волі, згідно з якою визнання і виконання договірних зобов'язань базується на постулаті, що сторони договору самі добровільно прийняли рішення зв'язати себе зобов'язаннями [4, с. 8]. Очевидно, що свобода договору виникла одночасно з самим договором, оскільки договір завжди базується на вільному волевиявленні його сторін. Не маючи свободи сторони не можуть висловлювати власну волю.

У правовій науці договір визначають як угоду двох або більше сторін про встановлення, зміну чи припинення відповідних прав і обов'язків [5, с. 232].

Тож свобода праці, будучи соціально-економічною та правовою категорією, в межах укладення, зміни та припинення трудового договору трансформується в свободу трудового договору. На думку Ю.П. Орловського «Світова цивілізація не знає кращої юридичної форми втілення свободи праці в трудових правовідносинах, ніж трудовий договір. За масштабом використання саме трудовий договір є переважною формою втілення свободи праці в трудових правовідносинах, саме з ним пов'язані найважливіші соціальні права» [6, с. 93-94].

Якщо галузеві принципи права повинні витікати з загальноправових і реалізовувати їх стосовно специфіки усієї галузі права, як вважав Л.Ю. Бугров [7, с. 61], очевидно, що міжгалузевий принцип свободи праці ґрунтується на загальноправовому принципі гуманізму та природному праві людини на вільний розвиток. Під гуманізмом розуміють чуйне ставлення до людини, пройняте турботою про її благо, повагою до її гідності. Відповідно до ч.1 ст.21 Конституції України «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах». «Свобода праці набагато ширша, ніж право вільно розпоряджатися робочою силою як економічною категорією, яким-небудь майном. Свобода праці базується на бажанні кожної людини розвиватися в тому або іншому напрямі (ст. 23 Конституції України), а не тільки на відносинах по застосуванню праці» [8, с. 43].

У трудовому праві загальноправовий принцип гуманізму вважають «соціальним амортизатором» у взаєминах праці та капіталу. Реалізація цього принципу дає можливість закріпити такі норми у трудовому праві, які оберігають людину від свавілля з боку роботодавця чи окремих працівників, проявів жорстокої конкуренції на ринку праці тощо. Від реалізації принципу гуманізму в нормах трудового права цілком залежить ефективність цієї галузі права, *бо найбільш ефективним способом забезпечення дієвості норм трудового права є утвердження в правосвідомості людини її соціальної цінності, вияву поваги до неї у законі, з боку інших суб'єктів права, цілковитого дотримання її прав, свобод та законних інтересів.*

Галузевим принципом вважають керівну ідею, що виражає сутнісні якості усієї галузі права. Що стосується принципу свободи трудового договору, то основні його прояви вкладаються в рамки одного інституту «Трудовий договір». Сферою дії цього принципу є момент укладення, зміни та припинення трудового договору. Таким чином, принцип свободи трудового договору не пронизує усього трудового права. Зміст даного принципу є занадто вузьким щоб вважати його галузевим. Тож принцип свободи трудового договору необхідно розглядати в якості одного з інституціональних, а не галузевих принципів трудового права.

Аналіз чинного законодавства свідчить про відсутність нормативного закріплення принципу свободи трудового договору. Очевидно, що з метою його повної та всебічної реалізації він повинен бути закріпленим та конкретизований в трудовому законодавстві.

Слід зазначити, що одним з загальновизнаних положень як національного, так й міжнародного трудового права є визнання вільної праці, що не вважається товаром. Принцип свободи договору є основним та домінуючим принципом європейського договірного права. У трудовому праві, за допомогою трудового договору втілюється взаємна згода двох сторін – працівника та роботодавця. У цьому зв'язку принцип свободи трудового договору повинен розглядатися як найбільш значимий прояв незалежності особистості і, як наслідок, як гарантія індивідуальної свободи.

Література:

1. Юридична енциклопедія: в 6 т./ Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.». – Т.5: П – С. – 2003. – 736 с.
2. Економічна енциклопедія: у 3 т. – К.,2001. – Т. 3. /відп. ред. С. В. Мочерний. – К.: Вид. центр «Академія» 2002. – Т. 3. – 952 с.
3. Жернаков В.В. Свобода праці як принцип сучасного трудового права України//Право України, 1999, № 3 – С. 34-36, 55.
4. Цвайгерт К. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: в 2-х т. – Т.2/ Цвайгерт К. Кетц Х. – Пер. с нем. – М.: Международ. отношения, 1998. – 512 с.
5. Юридична енциклопедія в 6 т./ Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.». – Т.2: Д – Й. – 1999. – 744 с.
6. Трудовое право России/ Отв. Ред. Р.З. Лившиц, Ю. П. Орловский. – М.: ИНФРА – НОРМА, 1998. – 473 с.
7. Бугров Л.Ю. Свобода труда и свобода трудового договора в СССР (юридический аспект). – Красноярск: Изд-во Краснояр. Ун-та, 1984. – 128с.

8. Трудове право: підручник [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / В. В. Жернаков, С. М. Прилипко, О. М. Ярошенко та ін. ; за ред. В. В. Жернакова. – Х.: Право, 2012. – 496 с.

Герман Катерина Юріївна – здобувач Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України